

UOT 338:001,338:37

*Azər Rajdin oğlu MUSAYEV
ADİU (UNEC), doktorant*

İNNOVASIYA YÖNÜMLÜ İQTİSADİYYATIN FORMALAŞMASINDA ELM, TƏHSİL VƏ BİZNESİN QARŞILIQLI İNTEQRASIYASININ ROLU

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi - innovasiya iqtisadiyyatının formalaşmasında elm, təhsil və biznesin qarşılıqlı inteqrasiyasının zəruriliyini əsaslandırmaqdır.

Tədqiqatın metodologiyası - sosial-iqtisadi təhlil, sintez və məntiqi ümumiləşdirmə metodlarını əhatə edir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - gələcəkdə onun nəticə və müddəalarından elm, təhsil və biznesin qarşılıqlı inteqrasiyasını özündə ehtiva edən konsepsiya və proqram xarakterli sənədlərin hazırlanmasından ibarətdir.

Tədqiqatın nəticələri - Azərbaycanda elm, təhsil və biznesin qarşılıqlı inteqrasiyası üzrə mövcud problemlərin aşkara çıxarılması və onların aradan qaldırılması ilə bağlı müvafiq tövsiyələr işləyib hazırlamaqdan ibarətdir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - müasir idarəetmə sistemində elm, təhsil və biznes arasında innovativ-inteqrasiya əlaqələrinin formalaşması üzrə əsas prinsiplər üzə çıxarılmış, elm, təhsil və biznesin inteqrasiyasının siyasi, normativ-hüquqi, iqtisadi və sosial-mədəni şərtləri təhlil edilərək qiymətləndirilmişdir.

Məqalədə Azərbaycanda innovativ inkişafın təmin edilməsi zəruriliyi və ilkin şərtləri müəyyən edilmiş və inkişaf etmiş ölkələrdə elmi-texniki siyasətin əsas istiqamətləri nəzərdən keçirilərək ümumiləşdirilmişdir.

Açar sözlər: *innovativ iqtisadiyyat, elm, təhsil, biznes, idarəetmə sistemi, inteqrasiya.*

Giriş

Sənaye cəhətdən inkişaf etmiş ölkələr maşın texnologiyası və üçhəlqəli texnoloji uklardan dördhəlqəli uklada keçidi tamamlayır. İnformasiyaya əsaslanan elektron maşınlar dördüncü həlqəyə çevrilir. Bundan sonra isə beşinci texnoloji uklad formalaşır. Bunun fərqli xüsusiyyəti texnoloji proseslərin avtomatlaşdırılması və avtomatlaşdırma vasitələrinin geniş istifadəsidir. Eyni zamanda, insan texnoloji sistemin elementi olmaqdan çıxır, amma onsuz da biliklərə əsaslanan məlumat sonrası sənaye cəmiyyətinin texnoloji əsasını təşkil edərək onu idarə edir.

Əslində yeni ictimai istehsal bazası, yəni elmi-tədqiqat, layihə-konstruktor işləmələri, marketing, təcrübi və seriyalı istehsal və tətbiqetmə daxil olmaqla məhsulların yaradılması və satışının funksional birləşdirilmiş dövrləri əsasında təşkilati-texnoloji baza formalaşır. Buradakı həlledici rol elm və təhsilin inkişafı sayəsində yeni biliklər şəklində informasiya zənginliyinin toplandığı və daha sonra yeni texnologiyalara çevrildiyi sahəyə verilir.

Yeni biliklər davamlı rəqabət üstünlüklərinin mənbəyinə çevrilir. Eyni zamanda "bilik" anlayışı geniş təfsirə malikdir. Qeyri-maddi aktivləri kapitallaşdırmaq, brendlər yaratmaq, yeni texnologiyalar istehsal etmək, nou-xau, korporativ idarəetmədə praktik-nəzəri təcrübə toplamaq qabiliyyətini əhatə edir. Həmçinin sosial resurslar yaratmaq, kompleks maliyyə strukturları və sxemləri icad etmək, biznes sahəsində araşdırmalara başlamaq, reytinglərə, indekslərə, kotirovkalara təsir göstərmək, investisiya sahəsində intuitiv olaraq düzgün qərarlar qəbul etmək, informasiya çatışmazlığı şəraitində şirkətlərin dəyərini qiymətləndirmək, ehtimal olunan risklərin qarşısını almaq və s. lazımdır.

Azərbaycan Respublikasında innovativ inkişafın təmin edilməsi zəruriliyi və ilkin şərtləri

İnnovasiya fəaliyyəti sahəsi bu və ya digər şəkildə sahibkarlıq subyektlərinin rəqabət qabiliyyətini təmin edən innovativ iqtisadiyyatın əsasında duran bilik kapitalını təşkil edir. Eyni zamanda,

rəqabətin yerli mahiyyəti qlobal səviyyəyə çevrilir. Baş verən dəyişikliklər yüksək rəqabətli qlobal iqtisadi mühiti gücləndirən bazarların liberallaşması ilə müşayiət olunur. Bazar subyektlərinin salamətqalma strategiyası sabitliyin təmin edilməsindən dəyişikliklərin idarə edilməsinə qədər dəyişir.

Eyni zamanda, innovasiyaların, iqtisadi artımın, məşğulluğun və sosial sabitliyin mühərriki sayılan müəssisələr də müəyyən transformasiyaya məruz qalırlar. Həm daxili strukturlar, həm də korporativ münasibətlər şirkətin idarəetmə metodlarını dəyişir, daha çevik istehsal təşkil olunur. Şaquli idarəetmə strukturları tədricən yerini üfüqi birliklərə verir. İstehsalın təşkilinin yeni növləri meydana çıxır ki, bu da öz növbəsində iqtisadi cəhətdən müstəqil vahidlər arasında daha sıx əlaqələrin yaranmasına gətirib çıxarır.

Müəssisələr arasında elmi tədqiqatların təşkili, pilot istehsal, birgə marketing və məhsul satışını əhatə edən müxtəlif birlik formaları inkişaf edir. Əsas hərəkətverici qüvvə, sənaye iqtisadiyyatında iri sənaye şirkətlərindən fərqli olaraq, texniki mütəxəssislərin peşə-səriştəsi xüsusiyyətlərinə yüksək tələblər qoyan innovativ sahibkar firmalara çevrilməkdədir.

Kütləvi istehsal, məhsulun dövriyyə müddəti (məhsulun ömrü) getdikcə qısaldığı fərdi istehlakçının dəyişən tələblərini ödəməyə yönəlmiş istehsalata yol verir. Məhsulların (malların) sürətlə yenilənməsinə ehtiyac müvafiq innovativ dəyişikliklər və müvafiq inkişaf tələb edir.

Fikrimizcə, innovativ inkişaf yalnız innovativ işləmələrin olması, elmi- texniki potensialın aktivləşdirilməsi ilə deyil, həm də iqtisadi subyektlərin innovativ həssaslığı və fəallığı ilə müəyyən edilir. İnnovasiya fəaliyyəti müəssisələrin və ya bölgələrin iqtisadiyyatda və cəmiyyətdə təkrar istehsal proseslərinin innovasiya modelinə hazırlıq dərəcəsi və keçid sürəti kimi başa düşülür.

İnnovativ həssaslıq müəssisənin və ya ayrı-ayrı fərdlərin məhsul istehsalı, satışı və son istehlakçıya çatdırılması prosesində innovasiyaları tez bir zamanda mənimsəməsidir.

Azərbaycan Respublikasının sərhədyanı əraziləri aqrar-sənaye ixtisaslaşmasına malik olduğundan və bu sahədə elm, təhsil və istehsal sistemlərinin inteqrasiya qarşılıqlı əlaqəsi prioritet əhəmiyyətə malik olacaqdır, aqrar-sənaye kompleksində inteqrasiya qarşılıqlı təsir prosesləri nəzərdən keçiriləcək. Aqrar-sənaye kompleksində innovativ proseslərin inkişafı bazarın tələbatı, istehsal, lazımi resursların mövcudluğu, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətləri və praktiki təcrübə ilə müəyyən edilir. İslahatlardan əvvəlki dövrdə Azərbaycanın aqrar-sənaye kompleksi sahəsində innovativ işləmələrin inkişafı aqrar-sənaye kompleksinin bələdiyyə qurumunun regional orqanlarının rəhbərliyi və tətbiqi bölmələrinin köməyi ilə, habelə elmi-istehsalat sistemləri, respublika və regional elmi mərkəzlərə texniki dəstək, elmi-texniki sahənin digər bölmələri sırasında həyata keçirilir.

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin strukturunda elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərini həyata keçirmək üçün effektiv elmi işləmələrin təhlili və sistemləşdirilməsi, onların çoxaldılması və tövsiyələrin paylanması həyata keçirilir, elmi-texniki tərəqqinin sərgiləri, seminarlar, kadrların hazırlanması və peşəkar inkişafı təşkil olunur.

Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi aqrarsənaye istehsalı sahəsində ETTK-Tİ maliyyələşdirməsinin məzmunu və həcmi müəyyən edərək, elmi-texniki siyasətin həyata keçirilməsini təşkil edib. Bu tədbirlər məqsədyönlü dövlət dəstəyi ilə elmi nəticələrin istifadəsi sahələrini genişləndirməyə imkan verib. Lakin aqrarsənaye kompleksinin miqyası və çoxşaxəli olması səbəbindən elmi-texniki siyasətin həyata keçirilmə prosesinin özü şaquli inteqrasiya olunmuş strukturun innovativ inkişaf tələblərinə tam cavab vermir.

Aqrar islahatın həyata keçirilməsi innovasiyaların işlənməsi və mənimsənilməsinə təmin edən texnoparklar, elmi-istehsal sistemləri kimi yeni təşkilati strukturların yaradılmasına səbəb olub. Lakin gələcəkdə dövlət tənzimləməsi və dəstək tədbirlərinin olmaması, təsərrüfatların maliyyəsinin iflici və iflası uğraması elmi-texniki işləmələrin istehsalına tələbin demək olar ki, sıfırlanmasına gətirib çıxarıb, aqrar-sənaye kompleksində yaradılmış innovativ infrastrukturun yenidən təşkil olunmasına səbəb olub. Eyni zamanda, aqrarsənaye kompleksinin regional idarəetmə orqanlarının əksəriyyətində elmi-texnoloji tərəqqini, innovativ fəaliyyətləri və nəticədə elmlə istehsal ara-

sındakı hətta qismən həll edilmiş inteqrasiya qarşılıqlı təsirini təmin edən xidmətlər ləğv edildi. Bu bölgələrdə innovativ fəaliyyətlərin idarə edilməsi systemsiz xarakter daşımağa başladı.

Son illərdə innovasiya proseslərinin aktivləşdirilməsinin zəruriliyi, innovasiya bazarının formalaşmasının başlanğıcı ilə əlaqədar olaraq innovasiyaya tələbin öyrənilməsi zəif həlqə olaraq qalır. Bundan əlavə, innovativ layihələr hazırlanarkən onların iqtisadi təcrübələri tez-tez həyata keçirilmir, istehsalda əldə olunan nəticələrin təbliği sxemləri işlənmir. Nəticədə, hər il tamamlanmış elmi-texniki işləmələrin 40-50%-ə qədəri praktiklər tərəfindən tələb olunmur, bu da layihə hazırlayanların səmərəli innovativ layihələr yaratmağa və istehlakçını onları həyata keçirməyə təşviq edən bazar mühitində innovativ fəaliyyətlərin idarə olunması üçün effektiv təşkilati-iqtisadi mexanizmin olmamasının nəticəsidir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə elmi-texniki siyasətin əsas istiqamətləri

Xarici ölkələrin təcrübəsi innovasiya proseslərində iri biznesin üstünlük mövqeyinə baxmayaraq orta və kiçik müəssisələrin statusunun və əhəmiyyətinin qorunub saxlanmasını sübut edir. Bu, hər şeydən əvvəl ixtisaslaşmanın inkişafı və iri, orta və kiçik istehsalın texniki səviyyəsinin yaxınlaşması ilə onların funksiyalarının bölünməsi ilə əlaqədardır; eləcə də iri kapital qoyuluşları, istehsal xətləri və maşın sistemləri tələb etməyən və nisbətən az istehsal həcmində səmərəli olan yeni texnologiyaların inkişafı və tətbiqi ilə bağlıdır.

Xüsusilə ABŞ-ın elmi-texniki siyasəti inkişaf etmiş institusional struktura əsaslanır. İnnovasiya proseslərinin idarə edilməsi üzrə Amerika sisteminin xüsusiyyəti dövlət və özəl biznesin aktiv qarşılıqlı əlaqəsidir. Dövlət və özəl mənbələrdən maliyyələşdirilən Milli Sənaye Tədqiqatları Mərkəzi, Milli Elmlər Akademiyası, Milli Texniki Akademiya və Amerika Elm İnkişafı Assosiasiyası kimi ixtisaslaşmış təşkilatlar şəbəkəsi inkişaf etdirilmişdir. Bu təşkilatlar həm də ölkə iqtisadiyyatının innovativ inkişafı üzrə müasir dövlət idarəetmə modelinin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır.

Dövlət və özəl qurumların ETTKTİ sahəsində qarşılıqlı əlaqəsi innovativ inkişaf mexanizminin ən vacib hissəsidir.

İnnovativ proseslərin inkişafı, həmçinin ABŞ-ın təcrübəsinə əsasən, vençur kapitalı bazarının və vençur biznesinin inkişafını tələb edir. Amerika innovativ prosesinin xüsusiyyəti yeni ideyaların yaradıldığı, inkişaf etdirildiyi, həyata keçirildiyi və "start-up" istehsalının təşkil olunduğu kiçik və orta şirkətlərin sayının sürətli artımı idi.

Vençur biznesinin inkişafına ABŞ dövlət siyasəti kömək etdi və dövlət qurumları vençur kapital şirkətlərinin inkişafı üçün əlverişli vergi və kredit şərtlərinin yaradılmasına və vençur kapitalı üçün vahid milli bazarın formalaşmasına öz töhfələrini verdilər.

İnnovativ proseslərin sabitliyi və inkişafı uzunmüddətli dövlət siyasəti ilə təmin edilir. Xüsusilə, innovativ proseslərdə lider olan Yaponiyada müasir elmi-texniki inkişaf konsepsiyasının əsasları müharibədən sonrakı ilk illərdə Yaponiya hökuməti tərəfindən qoyulmuşdur. Bu dövrdə milli iqtisadiyyatın inkişafı üçün uzunmüddətli proqnozlar hazırlanmış, artım nöqtələri, prioritet sahələr və ETTKTİ sahələri müəyyən edilmişdir.

Yaponiya hökumətində bir sıra nazirlik rəhbərlərinin və ən böyük özəl şirkətlərin nümayəndələrinin daxil olduğu Baş Nazirin rəhbərlik etdiyi Elm Şurası yaradıldı. Elm Şurası ölkənin elmi-texnoloji inkişaf vektorunu formalaşdırır və dövlət büdcəsindən ETTKTİ xərclərinin miqdarını müəyyənləşdirir.

Aparıcı Avropa ölkələrində (Almaniya, Böyük Britaniya, Fransa) milli dövlət qurumları da milli innovasiya potensialının formalaşmasında, innovativ potensiala və yeni məhsul yaratmaq qabiliyyətinə malik olan şirkətlərə dövlət dəstəyinin göstərilməsində, xüsusilə öz məhsullarının və bütövlükdə milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin artırılmasında mühüm rol oynayır.

Qərbi Avropa ölkələrinin dövlət elmi-texniki siyasəti ABŞ və Yaponiyanın aparıcı şirkətləri ilə dünya bazarlarında rəqabət apara bilən az sayda iri şirkətin, "milli çempion"lar adlandırılan şirkətlərin innovativ inkişafını stimullaşdırmağa əsaslanır. Onlar ETTKTİ üçün ayrılan dövlət vəsaitlərinin daha böyük hissəsini alacaqlar.

Həmçinin XX əsrin 80-ci illərinin əvvəllərindən texnoloji yeniliklər prosesini sürətləndirmək üçün rıçaqlar axtararaq aparıcı Avropa ölkələrinin hökumətləri dövlət tədqiqat təşkilatlarının ET-TKTİ nəticələrinin iqtisadiyyatın əsas sahələrinə tətbiqini gücləndirmək üçün tədbirlər gördülər.

Bu illərdə Qərbi Avropa elmi-texniki siyasətinin əsas xüsusiyyəti ölkələrarası Avropa əməkdaşlığı və inteqrasiyası əsasında genişmiqyaslı beynəlxalq proqramların dövlət tərəfindən tənzimlənməsi idi. AİB Şurası, ilk növbədə elektronika, fizika, kimya ilə əlaqəli ən yeni sənaye sahələrində Birlik ölkələrinin elmi-texnoloji inkişafının koordinasiyasında artan rol oynamağa başladı.

Müasir idarəetmə sistemində elm, təhsil və biznes arasında innovativ-inteqrasiya əlaqələrinin formalaşmasının əsas prinsipləri

Innovasiya prosesinin müasir idarəetməsinin kompleks xarakteri onun sektorlararası təbiətində və qarşılıqlı fəaliyyətində özünü göstərir [1, s. 83]. Bu baxımdan, innovativ proseslərin idarəetmə sistemi nəzərdən keçirilərkən eyni hesab edilə bilməyən iki “innovativ idarəetmə” və “innovasiyaların idarə edilməsi” terminlərindən istifadə etmək qanunauyğun haldır.

Bazar şəraitində iqtisadi subyektlərin innovativ fəaliyyətinin artırılması üçün innovasiya siyasətinin həyata keçirilməsinin iqtisadi metodları böyük əhəmiyyətə malikdir. Bunlara aşağıdakılar daxildir: innovativ layihə və proqramların həyata keçirilməsi üçün iqtisadi şəraitin yaradılması, innovasiya fəaliyyətinin dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi, innovasiya sahəsinə, o cümlədən xarici investisiyaların geniş şəkildə cəlb edilməsi, habelə sahibkarlığın, intellektual kapitalın inkişafı və innovativ layihələrin kommersiyalaşdırılması.

Bu tədbirlər müəssisələrin ödəmə qabiliyyətinin artmasına və onların istehsalda mənimşənilməsi üçün lazım olan innovasiya və resursları əldə etmək imkanlarının artmasına kömək edəcəkdir.

Beləliklə, müasir iqtisadiyyatda elm, təhsil və istehsal sistemlərinin inteqrasiya qarşılıqlı əlaqəsinin şərtləri və prinsipləri aşağıdakı mövqelərdən formalaşır. Hər şeydən əvvəl tənzimləyici və hüquqi mexanizmlərin formalaşdırılmasına, innovativ fəaliyyətin tənzimlənməsinə, respublika və regional əhəmiyyətli qanunların, sektoral innovasiya proseslərinin inkişafı ilə əlaqədar dövlət siyasətini müəyyənləşdirən tənzimləyici sənədlərin işlənilməsinə və hazırlanmasına yönəlmiş adekvat innovasiya siyasətinə ehtiyac var. Innovativ fəaliyyətə investisiya qoymaq üçün əlverişli şəraitin yaradılması üzrə dövlət dəstəyinin istiqamətlərini və tədbirlərini inkişaf etdirmək, dövlət təşkilatları üçün məsuliyyəti birləşdirmək lazımdır.

Uğurlu innovasiya siyasətinə nail olmaq, sahibkarlıq subyektlərinin innovativ fəaliyyətini artırmaq üçün, cəmiyyətin (ölkə hökuməti, əmtəə istehsalçıları və s.) innovasiya proseslərinin sahələrinin iqtisadi inkişafında əhəmiyyətini bilməsi və dərk etməsi daxil olmaqla müəyyən sosial-psixoloji şərtlər yerinə yetirilməlidir. Bununla əlaqədar olaraq cəmiyyətin innovasiyalara fəal marağının formalaşması yerli və dünya elminin innovativ nailiyyətlərinin aydın şəkildə təşkil olunmuş informasiya təbliğatı yolu ilə həyata keçirilməlidir.

Iqtisadi subyektlərin innovasiya fəaliyyətinin artırılması şərtlərindən biri kimi innovasiya prosesinin kadrlarla təmin edilməsinə mühüm sosial əhəmiyyət verilir. Müasir şəraitdə innovasiya prosesinin xüsusiyyətlərini öyrənmiş və sürətli elmi-texnoloji inkişaf şəraitində işə uyğunlaşmağı bacaran fundamental biliklərə və innovativ düşüncəyə sahib mütəxəssislər və menecerlər tələb olunur.

Bu baxımdan, ali və orta təhsil müəssisələrində innovativ proseslərin inkişafı üzrə mütəxəssis hazırlığını gücləndirmək lazımdır ki, bu da bütün səviyyələrdə: respublika, regional, rayon və müəyyən müəssisələr səviyyələrində innovativ proseslərin və tədqiqat potensialının idarə olunmasının davamlı inkişafına səbəb olacaqdır. Eyni zamanda, regional iqtisadiyyat sahələrində innovativ proseslərin inkişafı, biznes idarəçiliyi menecerlərinin (BİM), peşəkar mütəxəssislərin hazırlanması üzrə beynəlxalq və rus təhsil standartları və elm və texnika sahəsindəki son nailiyyətlərin öyrənilməsinə müvafiq olaraq əlavə peşə təhsilinin inkişafı ilə bağlı xüsusi bölmələrin ayrılması ilə mütəxəssislərin hazırlanması və yenidən hazırlanması üçün tədris planlarının müəyyən dərəcədə yenidən baxılması tələb olunacaqdır.

Beləliklə, elm, təhsil və istehsal arasında innovativ-inteqrasiya əlaqələrinin formalaşmasının əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

- ölkənin uzunmüddətli elmi-texnoloji inkişafı proqramının yaradılması;
- elmi- texniki siyasətin həyata keçirilməsində böyük korporasiyaların dəstəyi və aktiv fəaliyyəti;
- vençur biznesinin inkişafı; tətbiqi tədqiqat və işləmələrin stimullaşdırılması;
- uzunmüddətli dövlət siyasəti; innovasiya prosesinin həyata keçirilməsinə yönəlmiş prioritet kadr təminatı.

Azərbaycanda elm, təhsil və biznesin inteqrasiya proseslərinin formalaşması və inkişafı problemləri

Azərbaycanda hazırkı mərhələdə elm və təhsilin kompleks formalaşması və inkişafı problemləri həll olunur, eyni zamanda inteqrasiya olunmuş regional elmi -tədris komplekslərinin - yeni tipli tədqiqat (aparıcı) universitetlərinin yaradılması yolu ilə sistemli təsir mexanizmi istifadə olunmur.

Azərbaycanda akademik və universitet elmi və istehsalının inteqrasiya proseslərinin həyata keçirilməsinin təcrübəsi göstərir ki, müəyyən bir modelin hazırlanması və təşkilati-hüquqi qeydiyyatı əsas təşkilati və ortaq icraçıları müəyyənləşdirmək məsələlərini həll etməyi tələb edir ki, bunun da tərkibindən inteqrasiya modelinin tipi, həll ediləcək elmi, təhsil, sosial, ekoloji və digər problemlər asılı olacaq. Eyni zamanda, yeni təhsilin bir hissəsi kimi formalaşan strukturlar arasında qarşılıqlı əlaqələrin təşkilati-hüquqi formasının seçilməsi, kadr məsələlərinin həllində, inventar və avadanlıqla təchiz olunmasında, qarşılıqlı əlaqəli hüquq sistemindən istifadə edərək hər bir iştirakçı üçün maliyyələşdirmədə bütün iştirakçıların məsuliyyət bölgüsü vacibdir.

"Akademik və universitet elminin inteqrasiyası" respublika hədəf proqramının həyata keçirilməsində Azərbaycan təcrübəsi inteqrasiya edilmiş strukturların yaradılması və işləməsi üçün təşkilati və iqtisadi mexanizm üçün müxtəlif variantları təmin edir. Bu, universitet təhsili ilə fundamental elmlər arasında daha təsirli qarşılıqlı əlaqəni təmin etmək üçün Azərbaycanın aparıcı universitetləri və akademik müəssisələri əsasında təhsil və elmi mərkəzlərin yaradılmasıdır.

Texnologiyaların yalnız 15-20 faizinin hazırlanması biznes tərəfindən maliyyələşdirilir və biznes işləmələrin 60% -dən çoxunda iştirak etməyə hazır deyil.

Nəqliyyat, ənənəvi enerji, kimya kimi sahələr dünyada texnoloji bərabərliyi qoruyur, ancaq elektron sənayesi, əczaçılıq, mülki gəmiqayırma, maşınqayırma, raket və kosmik sistemlər (peyk bazarı) dünya səviyyəsindən xeyli geri qalır.

Statistikaya görə, Azərbaycanda orta hesabla sənaye müəssisələrinin təxminən 3-5% -i innovasiyalarla məşğuldur, OECD ölkələrində oxşar göstəricilər 25-80% arasında dəyişir. Dünyadakı yüksək texnoloji biznes mallarının satışından əldə olunan ümumi gəlir 2,5 trilyonu keçir. Bunların təxminən 40% -i ABŞ-ın, hər biri 20% olmaqla Yaponiya və Almaniyanın payına düşür. Azərbaycanın dünya yüksək texnoloji bazarındakı payı 0,001%-dən az qiymətləndirilir. Eyni zamanda, patentlərin ixracı, patent lisenziyaları və ticarət markalarının istifadəsindən əldə olunan gəlirlər sıfıra yaxındır.

Mənfi iqtisadi hadisələr təhsil, innovasiya və biznesdə olduğu kimi, elmin də inkişafına sabitliyi pozmaqla təsir göstərir. Bu, sosial-iqtisadi qeyri-sabitlikdir; elmi və təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazasının elmi və təhsil fəaliyyətinin müasir ehtiyaclarına uyğun olaraq köhnəlməsi və qeyri-kafi yenilənməsi; yüksək əməkhaqqı səbəbindən yüksək ixtisaslı elmi və pedaqoji işçilərin, gənc alimlərin sayında azalma.

Azərbaycan iqtisadiyyatının informasiya məkanı zəif, bir-biri ilə əlaqəli məlumat sektorlarından (dövlət, departament, regional, kommertiya) ibarətdir. Bununla birlikdə, son illərdə müəssisələrin innovasiya fəaliyyətində, innovasiya biznesində müsbət tendensiya var: kiçik innovativ müəssisələrin sayı və tədqiqat və işləmələrə daxili xərclər artır.

Azərbaycanda ETTKTİ (Elmi-tədqiqat, təcrübi-konstruktör və texnoloji işlər) işçilərinin payı müəssisə kadr sayının 0-11% -ni təşkil edir; beləliklə, bəzi müəssisələrdə ETTKTİ sahəsi praktik

olaraq yoxdur, digərlərində inkişaf etmiş ölkələrdə bu göstəricinin orta səviyyəsini keçə bilər. Eyni zamanda, son illərdə ETTKTİ xərclərinin aşağı olması ilə dövlətin təhsil, innovasiya layihələri, elmi-tədqiqat və işləmə xərcləri artmışdır. Bununla birlikdə, həmin xərclər büdcə xərclərinin 0,5 - 0,52% -dir [2, s. 351]. Elmi-tədqiqat və işləmələr üçün daxili xərclər 2010-cu ildəki 92,8 mln. manatdan 2019-cu ildə 163,9 mln. manata qədər artıb [2, s. 352]. Lakin qeyd edək ki, Azərbaycanda elmi-tədqiqat və işləmələrə xərclənən daxili xərclərin payı 2010-cu ildə ÜDM-in 0,79% -dən 2019-cu ildə ÜDM-in 0,50%-inə qədər azalmışdır [2, s. 351].

Eyni zamanda, 2019-cu ildə ETTKTİ -yə ümumi xərclər 171,1 mln. manat təşkil edib, lakin sabit qiymətlərlə nəzərə alsaq, 2019-cu ildə ETTKTİ-yə xərclər 2010-cu ilə nisbətən 83,2% artıb və 2019-cu ildə əvvəlki ilə nisbətən 13,7% artım olmuşdur. Qeyri-kifayət maliyyələşmə şəraitində prinsipial olaraq yeni inteqrasiya modelləri, tədqiqat və təcrübi-konstruktor işləri, təhsil texnologiyaları, ETTKTİ üçün maliyyə mənbələrinin şaxələndirilməsi aktualdır. Mütəxəssis hesablamalarına görə, elm, təhsil və biznesin maliyyələşdirilməsinin şaxələndirilməsi ilə inteqrasiya prosesinin strukturunda aşağıdakı şərtlər xüsusi rol oynayır.

Birinci şərt, texnoloji innovasiyaya tələbin formalaşmasıdır ki, bu da qeyri-kafi maliyyə imkanlarına və subyektiv səbəblərə görə davamlı iqtisadi böyüməyə nail olmaq vəzifələrinə uyğun olmayan aşağı səviyyədə qalır.

Mənbələrin şaxələndirilməsi və ETTKTİ proseslərinin maliyyələşdirilməsi və elm, təhsil, istehsal sistemləri və biznesin inteqrasiyası proseslərinə təsir edən ikinci şərt, dövlətin iştirakı ilə elmin kommersiyalaşdırılması proseslərini stimullaşdıran maliyyə strukturlarının yaradılmasıdır. Azərbaycanda bu, Azərbaycan Texnoloji İnkişaf Fondunun, Azərbaycan Respublikasının İnvestisiya Fondunun, Sahibkarlığın İnkişafı Fondunun və Elm və İnnovasiya Fondunun yaradılması və s. fəaliyyətidir. Azərbaycanda elm-istehsalat və innovasiya sahələrində və ETTKTİ inteqrasiya proseslərinin inkişafına kömək edən Milli və Vençur İnnovasiya Fondları da yaradıldı və fəaliyyət göstərir.

ETTKTİ-nin inkişafı üçün zəruri və sosial baxımdan vacib şərtlər bilik, intellektual dəyərlər, elm, təhsil və biznesin rolunun dərk olunması, cəmiyyətin sosial və iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsində inteqrasiyasıdır. İnteqrasiya prosesində ictimai rəy və maliyyə şərtlərindəki dəyişikliklər alimlərin nüfuzunun yüksəlməsinə və buna görə də gənc istedadlı mütəxəssislərin elmə axınına kömək edəcəkdir. Son illərdə postsovet məkanının digər ölkələrində olduğu kimi Azərbaycanda da 1990-cı illərin əvvəllərindən bəri elm adamı peşəsinin nüfuzunda azalma olmuşdur. Dünya sosioloji tədqiqat mərkəzlərinin məlumatlarına görə, son illərdə alim peşəsi ölkə sakinlərinin yalnız 8 faizinin fikrincə nüfuzludur. Müqayisə üçün ABŞ-da ictimai rəy fərqlidir. Anketlərə görə, alim peşəsi ABŞ əhalisinin 51% -i üçün ən prestijlidir, çox prestijlidir - 25% -i üçün, prestijlidir 20% -i üçün [3].

İnnovativ inkişaf problemlərinin, siyasi-iqtisadi şərtlərin və paytaxt mərkəzindən, xüsusən də Azərbaycan Respublikasının sərhədyanı bölgələrindən məsafədə yerləşən xüsusi coğrafi mövqeyi olan ərazilərin imkanlarının ortaqlığı nəzərə alınmaqla ölkədə bilik iqtisadiyyatının formalaşması prosesində bu ərazilərdə elm, təhsil və biznesin qarşılıqlı əlaqəsinin məkan təşkilinin tək cə məqsədəuyğunluğu deyil, həm də sosial-iqtisadi əhəmiyyəti aydın olur.

Eyni zamanda, global tendensiyalar və sosial inkişaf prosesləri elm, təhsil və biznesin müasir şəraitdə inteqrasiya sərhədlərinin olmadığı və eyni zamanda mütəxəssislərin yüksək elmi-texniki səviyyəsinin təmin edilməsi üçün müstəsna əhəmiyyətə malik olduğu barədə alimlərin mövqeyini təsdiqləyir.

Elm, təhsil və biznesin inteqrasiya prosesləri ayrı-ayrı ərazilərdə müəyyən təşkilati formalarda inkişaf etməkdədir: texnoparklar, tədqiqat universitetləri, ETB-lər, konsaltinq şirkətləri və digər tədqiqat, təhsil və istehsalat tapşırıqlarını həll etməyə, habelə işəgötürənlərin yüksək ixtisaslı mütəxəssislərə tələbatlarını ödəməyə qabil olanlar.

Eyni zamanda, əmək bazarında yeni şərtlər ilə, fasiləsiz təhsilin artan rolu ilə müəyyənləşdirilən universitet təhsilinə tələblər artır, müxtəlif universitetlər arasında, universitetlər və digər tədqiqat institutları arasında, özəl və dövlət təhsili arasında rəqabət artır.

Nəticə

Elm, təhsil və biznesin inteqrasiyası üçün sosial şərtlər cəmiyyətin innovativ potensialının təkrar istehsalı üçün əsas olan bilik və bacarıqların, məqsəd və dəyərlərin, iqtisadiyyatın və cəmiyyətin inkişafındakı elm və təhsilin yüksək əhəmiyyətini dərk etməsindən ibarətdir.

Elm, təhsil və biznesin inteqrasiya edilmiş komplekslərinin inkişafı sosial-mədəni və siyasi, tənzimləyici və iqtisadi şəraitin yaradılmasına əsaslanır. Təhsil, elm və biznesin qanuni inteqrasiyasının hüquqi əsası Azərbaycan Respublikasının təsis qurumlarının qanunları ilə tənzimlənir. Azərbaycan Respublikasının bir sıra subyektlərinin qanunvericiliyi hüquqi yenilikləri ehtiva edir. Məsələn, elm, təhsil və biznesin inteqrasiyası üçün hüquqi bazaya dair maddələri özündə cəmləşdirən Azərbaycan Respublikasının bəzi təsis qurumlarının elm haqqında qanunları sahələrini əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirir. Azərbaycan Respublikasının müəyyən qurucu qurumları ölkə qanunvericiliyində mövcud olmayan normativ sənədlərlə müəyyən edilmiş təşkilati-hüquqi inteqrasiya formalarına malikdirlər: bunların əsasında yaradıla biləcək subyektlər genişləndirilmişdir.

Elm, təhsil və biznesin inteqrasiyası üçün iqtisadi şərtlər milli iqtisadi və kommertiya effektləri əldə etmək üçün mənbələrin birləşdirilməsini nəzərdə tutur. Bu baxımdan, yeni texnika və texnologiyaların inkişafı, mənimsənilməsi və istehsalında iştirak edən təşkilatlar, o cümlədən universitetlərin, digər elm və təhsil təşkilatlarının həmtəsisçiliyi ilə yaradılan innovativ kiçik sahibkarlıq cəmiyyətləri üçün vergi və iqtisadi güzəştlər təmin etmək, həmçinin xüsusi iqtisadi zonaların yaradılmasını təmin etmək və s. lazımdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Рябов, Л.П. Анализ позитивных изменений и инновационных процессов в системах высшего профессионального образования развитых стран: США, Японии, Германии, Франции, Великобритании [Текст] / Л.П. Рябов. - М., 2001. - 56 с.
2. Azərbaycanca Təhsil, Elm və Mədəniyyət. Statistik məcmuə. 2020. - 504 s.
3. Ан Е.А. Формирования базиса пространственно локализованной инновационной подсистемы трансграничных регионов. Диссертация на соиск. уч. степени д. э. н. Барнаул, 2014. - 305 с.

*Азер Раждин оглы Мусаев
АГЭУ (UNEC), докторант*

Роль взаимной интеграции науки, образования и бизнеса в формировании инновационной экономики*Резюме*

Цель исследования - обосновать необходимость взаимной интеграции науки, образования и бизнеса в формировании инновационной экономики.

Методология исследования - включает методы социально-экономического анализа, синтеза и логического обобщения.

Важность применения исследований - заключается в разработке концептуальных и программных документов, включая их результаты и положения для будущей интеграции науки, образования и бизнеса.

Результаты исследования - заключаются в выявлении существующих проблем во взаимной интеграции науки, образования и бизнеса в Азербайджане и разработке соответствующих рекомендаций по их устранению.

Оригинальность и научная новизна исследования - выявлены основные принципы формирования инновационно-интегрированных отношений науки, образования и бизнеса в современной системе управления, политические, нормативно-правовые, экономические и

социокультурные условия интеграции науки, образования. и бизнес были проанализированы и оценены.

В статье определены необходимость и предпосылки для обеспечения инновационного развития в Азербайджане и обобщены основные направления научно-технической политики в развитых странах.

Ключевые слова: инновационная экономика, наука, образование, бизнес, система управления, интеграция.

*Azer Rajdin Musayev
ASUE (UNEC), doctoral student*

The role of mutual integration of science, education and business in the formation of innovative economy

Summary

The purpose of the research - is to substantiate the need for mutual integration of science, education and business in the formation of an innovative economy.

The methodology of the research - includes methods of socio-economic analysis, synthesis and logical generalization.

The practical importance of the research - is the development of conceptual and programmatic documents, including the mutual integration of science, education and business, from its results and provisions in the future.

The results of the research - are to identify the existing problems in the mutual integration of science, education and business in Azerbaijan and to develop appropriate recommendations for their elimination.

The originality and scientific novelty of the research - the main principles of formation of innovative-integrated relations between science, education and business in the modern management system were revealed, political, normative-legal, economic and socio-cultural conditions of integration of science, education and business were analyzed and evaluated.

The article identifies the need and preconditions for ensuring innovative development in Azerbaijan and summarizes the main directions of scientific and technical policy in developed countries.

Key words: innovative economy, science, education, business, management system, integration.